

O'rniga qo'yishlar va o'rinlashtirishlar

Reja:

- n-darajali o'rniga qo'yish.
- O'rniga qo'yishlar gruppasi.
- n-darajali simmetrik gruppasi.
- Inversiya.
- Juft, toq o'rniga qo'yishlar.
- Transpozitsiya.
- O'rniga qo'yishning ishchorasi.

Bizga n ta elementga ega bo'lgan A to'plam berilgan bo'lsin.

To'plam elementlarini shartli ravishda $1, 2, \dots, n$ sonlar orqali belgilaymiz, ya'ni berilgan to'plamni $A = \{1, 2, 3, \dots, n\}$ ko'rinishda yozish mumkin.

7.1-ta'rif. $A = \{1, 2, 3, \dots, n\}$ to'plamni o'ziga biyektiv akslantirishgan **n-darajali o'rniga qo'yish** deyiladi.

A to'plamda aniqlangan φ o'rniga qo'yishni

$$\varphi = \begin{pmatrix} 1 & 2 & \dots & n \\ \varphi(1) & \varphi(2) & \dots & \varphi(n) \end{pmatrix}$$

ko'rinishda belgilanadi.

These arguments show that in order to study permutations of the set $A = \{a_1, a_2, \dots, a_n\}$, we can study permutations of $\{1, 2, \dots, n\}$ (notice that the two sets have the same number of elements). Earlier we used the notation $S(A)$ for the set of permutations of A . However, the notation $S(\{1, 2, \dots, n\})$ is cumbersome so we shall instead use the notation S_n for the set of all permutations of the

set $\{1, 2, \dots, n\}$, which is in accord with standard usage. If $\pi \in S_n$, then we will say that π is a *permutation of degree n* . Every permutation of degree n can conveniently be written as a matrix consisting of two rows, where the first row has the entries $1, 2, \dots, n$ and $\pi(m)$ is written in the second row under the entry m in the first row. The permutation π can be written as

$$\begin{pmatrix} 1 & 2 & \dots & n \\ \pi(1) & \pi(2) & \dots & \pi(n) \end{pmatrix},$$

which we will call the *tabular form of the permutation*. We note that this is just a notational device; we shall not be adding or multiplying such tabular forms in the manner usually reserved for matrices. Since π is a permutation of the set $\{1, 2, \dots, n\}$, we see that

$$\{1, 2, \dots, n\} = \{\pi(1), \pi(2), \dots, \pi(n)\}.$$

Bundabirinchiqatordagielementlarningjoylashishtartibiahamiyatgaegaemas,
lekinikkinchiqatorelementlarinijoylashtirgandaharbir k vaungamos $\varphi(k)$
elementlarningbirustundajoylashishigae'tiborberishkerak.

To justify some of these remarks, let A be a set with n elements, say $A = \{a_1, a_2, \dots, a_n\}$ and let π denote a permutation of A . For $1 \leq j \leq n$, let $\pi(a_j) = a_k$, where k is dependent upon j . Then π induces a mapping $\pi_0 : \{1, 2, \dots, n\} \rightarrow \{1, 2, \dots, n\}$ defined by

$$\pi_0(j) = k \text{ whenever } \pi(a_j) = a_k.$$

A to'planningbarchao'rnigao'yishlarto'plamini S_n orqalibelgilaymiz.

7.1-misol. $A = \{1,2\}$ to'plamberilganbo'lsa, u yordamidahosilqilinganikkinchidarajalio'rnigaqo'yishlarquyidagiko'rinishdabo'lad i: $\varphi_0 = \begin{pmatrix} 1 & 2 \\ 1 & 2 \end{pmatrix}, \varphi_1 = \begin{pmatrix} 1 & 2 \\ 2 & 1 \end{pmatrix}$ va $S_2 = \{\varphi_0, \varphi_1\}$.

7.2-ta'rif. Agar φ va ψ o'rnigaqo'yishlardai $_k=j_k(k=\overline{1,n})$ bo'lsa, u holda φ va ψ o'rnigaqo'yishlarozarotengdeyiladi.

Masalan, $\varphi = \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 \\ 2 & 4 & 3 & 1 \end{pmatrix}, \psi = \begin{pmatrix} 1 & 3 & 2 & 4 \\ 2 & 3 & 4 & 1 \end{pmatrix}$ o'rnigaqo'yishlarozaroteng

7.3-ta'rif. φ va ψ o'rnigaqo'yishlarko'paytmasideb φ va ψ akslantirishlarkompozitsiyasi $\varphi\psi(i) = \varphi(\psi(i)), i = 1, \dots, n$ gaaytiladi, ya'ni

$$\varphi \cdot \psi = \varphi \cdot \begin{pmatrix} 1 & 2 & \dots & n \\ \psi(1) & \psi(2) & \dots & \psi(n) \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} \psi(1) & \psi(2) & \dots & \psi(n) \\ \varphi(\psi(1)) & \varphi(\psi(2)) & \dots & \varphi(\psi(n)) \end{pmatrix}.$$

7.4-ta'rif. A to'plamdanolinganao'rnigaqo'yishgateskario'rnigaqo'yishdeb $\varphi^{-1} = \begin{pmatrix} \varphi(1) & \varphi(2) & \dots & \varphi(n) \\ 1 & 2 & \dots & n \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 1 & 2 & \dots & n \\ \varphi^{-1}(1) & \varphi^{-1}(2) & \dots & \varphi^{-1}(n) \end{pmatrix}$ o'rnigaqo'yishgaaytiladi.

7.5-ta'rif. A to'plamningharbirelementinishuelementningo'zigao'tkazuvchi ε akslantirishgaayniyo'rnigaqo'yishdeyiladiva u

$$\varepsilon = \begin{pmatrix} 1 & 2 & \dots & i & \dots & n \\ 1 & 2 & \dots & i & \dots & n \end{pmatrix} \text{ ko'rinishdabelgilanadi.}$$

7.1-teorema.

A

cheklito'plamning barcha o'rniga qo'yishlarto'plam multiplikativ gruppabo'ladi.

7.6-ta'rif. $\langle S_n; \cdot, ^{-1} \rangle$ gruppaga n -darajali simmetrik gruppadeyiladiva u S_n orqalibelgilanadi.

7.7-ta'rif. $\varphi = \begin{pmatrix} 1 & 2 & \dots & n \\ \varphi(1) & \varphi(2) & \dots & \varphi(n) \end{pmatrix}$ o'rniga qo'yishda $A = \{1, 2, 3, \dots, n\}$

to'plamning ixtiyoriy i, j elementlaridan tuzilgan juftlik uchun $i - j$ va $\varphi(i) - \varphi(j)$

ayirmalar birxilishoraga egabo'lsa,

bujftlik to'g'ri,

birxilishoraga egabo'lmas to'g'riemasi yoki inversiyatashkiletadideyiladi.

7.2-misol. $\varepsilon = \begin{pmatrix} 1 & 2 & \dots & i & \dots & n \\ 1 & 2 & \dots & i & \dots & n \end{pmatrix}$ o'rniga qo'yishda inversiyalar yo'q.

$\varphi = \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 \\ 2 & 4 & 3 & 1 \end{pmatrix}$ o'rniga qo'yishda $\{1, 4\}, \{2, 3\}, \{2, 4\}, \{3, 4\}$

juftliklar inversiyatashkiletadi.

7.8-ta'rif. $\varphi = \begin{pmatrix} 1 & 2 & \dots & n \\ \varphi(1) & \varphi(2) & \dots & \varphi(n) \end{pmatrix}$ o'rniga qo'yishda inversiyalar soni juft

(toq) bo'lsa, o'rniga qo'yish juft (toq) o'rniga qo'yishdeyiladi.

7.2-misolda keltirilgan $\varepsilon = \begin{pmatrix} 1 & 2 & \dots & i & \dots & n \\ 1 & 2 & \dots & i & \dots & n \end{pmatrix}$ va $\varphi = \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 \\ 2 & 4 & 3 & 1 \end{pmatrix}$

o'rniga qo'yishlar juft o'rniga qo'yish bo'ladi.

7.9-ta'rif. $\varphi = \begin{pmatrix} 1 & 2 & \dots & n \\ \varphi(1) & \varphi(2) & \dots & \varphi(n) \end{pmatrix}$ o'rniga qo'yishdashi, i, j

elementlarmavjud bo'lib, ular uchun $\varphi(i) = j, \varphi(j) = i, \varphi(s) = s, s \in A \setminus \{i, j\}$ shartlar bajarilsa, bunday o'rniga qo'yish transpozitsiyadeyiladi.

7.2-teorema. Har qanday transpozitsiya to'rniga qo'yish bo'ladi.

Isbot. $\varphi = \begin{pmatrix} 1 & 2 & \dots & n \\ \varphi(1) & \varphi(2) & \dots & \varphi(n) \end{pmatrix}$ o'rniga qo'yish i ni j $i \neq j$ ga

o'tkazuvchi $\varphi(i) = j, \varphi(j) = i, \varphi(s) = s, s \in A \setminus \{i, j\}$

shartlarni qanoatlantiruvchi transpozitsiya bo'lsin. Agar

1) $i < j$ bo'lsa, $\{s, t\} \in A$ juftlikning kamidabittasi i yoki j ga teng bo'lishidan, berilgan o'rniga qo'yishda inversiya mavjudligi kelib chiqadi.

2) $i < s$ yoki $j < s$ bo'lsa, u holda $\{s, i\}, \{j, s\}$ juftliklarda inversiyalar yo'q.

3) $i < s \leq j$ bo'lsa, $\{i, s\}$ juftliklardan $\{i, i+1\}, \dots, \{i, j\}$ lar, ya'ni $j-i$ ta inversiya mavjud.

4) $i < s < j$ bo'lsa, $\{s, j\}$ lardan $\{i+1, j\}, \dots, \{j-1, j\}$ lar, ya'ni $j-i-1$ ta inversiya mavjud.

Demak, berilgan transpozitsiya $(j-i) + (j-i-1) = 2(j-i) - 1$ ta inversiyaga ega, ya'ni to'rniga qo'yish.

7.10-ta'rif. $\varphi = \begin{pmatrix} 1 & 2 & \dots & n \\ \varphi(1) & \varphi(2) & \dots & \varphi(n) \end{pmatrix}$ o'rnigaqo'yishningishorasideb

$$\text{sgn } \varphi = \begin{cases} 1, \text{ agar } \varphi - \text{жyфm,} \\ -1, \text{ agar } \varphi - \text{mok.} \end{cases} \text{ qiyamatgaaytiladi.}$$

2.2.4. Definition. *The permutation π is called even, if $\text{sign } \pi = 1$ and π is called odd, if $\text{sign } \pi = -1$. Thus, π is even precisely when the number of inversion pairs of π is even and odd when the number of inversion pairs is odd.*

The equation $\text{sign}(\pi \circ \sigma) = \text{sign } \pi \text{ sign } \sigma$ implies that the product of two even permutations is even, the product of two odd permutations is even, and that the product of an even and an odd permutation is odd.

7.3-teorema. O'rnigaqo'yishlarko'paytmasiningishorasi, o'rnigaqo'yishlarishoralariko'paytmasigateng.

7.4-teorema. O'rnigaqo'yishlarishorasi quyidagixossalargaega:

- 1) sgn funksiyamultiplikativ, ya'ni harqanday $\varphi, \psi \in S_n$ laruchun $\text{sgn}(\varphi\psi) = \text{sgn } \varphi \cdot \text{sgn } \psi$ o'rinli;
- 2) transpozitsiyaishorasi (-1) gateng;
- 3) o'zaroteskario'rnigaqo'yishlarishorasibirxil;
- 4) agar τ -transpozitsiyava φ ixtiyoriyo'rnigaqo'yishbo'lsa, u holda $\text{sgn}(\tau\varphi) = \text{sgn}(\varphi\tau) = -\text{sgn } \varphi$ bo'ladi.

7.5-

teorema. Harqanday ikkitajuftyokitoqo'rnigaqo'yishlarko'paytmasijufto'rnigaqo'yi shbo'ladi;

Birijuftikkinchisitoqo'rnigaqo'yishlarko'paytmasitoqo'rnigaqo'yishbo'ladi.

Takrorlashuchunsavollar:

1. n -darajali o'rnigaqo'yishgata'rifbering.
2. O'rnigaqo'yishlarga gruppatashkiletishinitekshiring.
3. n -darajali simmetrik gruppaga misol keltiring.
4. Inversiyagata'rifbering.
5. Juft, toqo'rnigaqo'yishlarnita'riflang.
6. Transpozitsiyani ma'ni qanday aniqlaymiz?
7. O'rnigaqo'yishning ishorasi qanday aniqlanadi?

Foydalaniladigan adabiyotlar ro'yxati

Asosiy adabiyotlar:

1. Malik D.S., Mordeson J.N., Sen M.K. Fundamental of abstract algebra. WCB McGraw-Hill, 1997.
2. Martyn R. Dixon, Leonid A. Kurdachenko, Igor Ya. Subbotin, "ALGEBRA AND NUMBER THEORY" 2010.
3. Кострикин А.М. Введение в алгебру.- М.- «Мир».- 1977.
4. Под ред. Кострикина, Сборник задач по алгебре, М.Наука, 1986.
5. Хожиев Ж.Х. Файнлейб А.С. Алгебра ва сонлар назарияси курси, Тошкент, «Ўзбекистон», 2001 й.
6. Курош А.Г. Олий алгебра курси, Тошкент, «Ўқитувчи». 1975й.
7. Гельфанд И.М. Чизикли алгебрадан лекциялар. «Олий ва ўрта мактаб». 1964.

*Martyn R. Dixon, Leonid A. Kurdachenko, Igor Ya. Subbotin, "ALGEBRA AND NUMBER THEORY" pp.54-66.

8. Р.Н.Назаров, Б.Т. Тошпўлатов, А.Д.Дусумбетов, Алгебра ва сонлар назарияси 1 қисм, 2 қисм, 1993й., 1995й.
9. А.Ҳунусов , Д.Ҳунусова , Algebra va sonlar nazariyasi. Modultexnologiyasiasosidatuzilganmusolvamashqlarto'plami. O'quvqo'llanma. 2009.

Qo'shimcha adabiyotlar:

1. Фаддеев Д.К. Лекции по алгебре, М., “Наука”1984г.
2. Фаддеев Д.К., Соминский И.С. Сборник задач по высшей алгебре, М.: Наука, 1977 г.
3. Поскуряков И.Л. Сборник задач по линейной алгебре. «Наука», 1978г.
4. Ламбек И. Кольца и модули.- М.- «Мир».- 1971.
5. Херстейн. Некоммутативные кольца. М.- «Мир».- 1967.
6. VilnisDetlovs,KarlisPodnieks,Introduction to MathematicalLogic. [University of Latvia](#). Version released: August 25, 2014.
7. А.Ҳунусов , Д.Ҳунусова, М.Маматқулова, Г.Артикова, Модул технологияси асосида тайёрланган мустақил ишлар тўплами. 1–3–қисмлар, 2010.
8. Скорняков Л.Ф. Элементы общей алгебры. М., 1983 г.
9. Петрова В.Т. лексия по алгебре и геометрии. Ч.1,2. Москва,1999г.
10. ҲунусовА.С. Matematikmantiqvaalgoritmlarnazariyasielementlari. Т., “Ҳангасравлоди”. 2006.
11. ҲунусовА., ҲунусоваД. Sonlisistemalar. Т., «Moliya–iqtisod», 2008.
12. Мазуров В.Д. и др. Краткий конспект курса высшей алгебры.

Elektron ta'lim resurslari

1. www.Ziyo.Net
2. <http://vilenin.narod.ru/Mm/Books/>
3. <http://www.allmath.ru/>
4. <http://www.pedagog.uz/>
5. <http://www.ziynet.uz/>
6. <http://window.edu.ru/window/>
7. <http://lib.mexmat.ru;>
8. [http://www.mcce.ru,](http://www.mcce.ru)
9. <http://lib.mexmat.ru>
10. <http://techlibrary.ru;>